

Тема 4. Психологічні особливості підготовки до діяльності в надзвичайних умовах

Надзвичайні ситуації в службовій діяльності. Психологічне забезпечення, професійна підготовленість, саморегуляція у правоохоронців.

ПСИХОЛОГІЯ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Зміст теми

01

Надзвичайні ситуації в службовій діяльності

Поняття екстремальних та надзвичайних ситуацій, гіперекстремальні умови сучасності

03

Специфічні емоційні стани

Стрес, афект, фрустрація, паніка — особливості переживання в екстремальних умовах

02

Вплив екстремальних чинників на психіку поліцейського

Психологічна стійкість, вольова регуляція, позитивний та негативний вплив

04

Прийоми психологічної саморегуляції

Методи управління психічними станами, дихальні та м'язові техніки, децентрація

Поняття екстремальної ситуації

Екстремальна ситуація

Ситуація, що характеризується взаємодією зовнішніх та внутрішніх чинників, які перешкоджають здатності особистості її ефективно подолати. Загрожує здоров'ю та життю, набуває особливої значущості, сприймається як напружена або небезпечна.

Гіперекстремальна ситуація

Сучасна ситуація в Україні характеризується як **гіперекстремальна** — навантаження є надлюдськими, руйнують звичну поведінку та порушують функціонування. Полон, втрата близьких, тортури, поранення — завжди травмівні для людини.

Екстремальність є **суб'єктивним переживанням**: однакові ситуації різні люди сприймають по-різному — як екстремальні або ординарні.

Зовнішні та внутрішні чинники екстремальності

Зовнішні чинники (об'єктивні)

- Ризик для здоров'я чи життя
- Занадто складні обставини для подолання
- Небажання оточення розуміти правоохоронця
- Обмежений термін подолання ситуації
- Швидка зміна ситуації та відсутність підтримки

Внутрішні чинники (суб'єктивні)

- Усвідомлення власного безсилля
- Усвідомлення ризику для власного життя
- Невизначеність ситуації та мотивів
- Невпевненість у власних силах
- Психічна перевантаженість

Типологія екстремальних ситуацій у діяльності поліції

Швидкоплинні

Максимальне психічне навантаження при жорсткому дефіциті часу. Властива несподіваність та суперечливість інформації.

Тривалі

Вимагають високої мобілізованості та психічної витривалості правоохоронців протягом тривалого часу.

З невизначеністю

Необхідно обрати правильне рішення з декількох можливих. Ключові вміння — адекватна мотивація й емоційна усталеність.

Критичні

Розкривають індивідуальні особливості поліцейського та виявляють його основні соціально-психологічні якості.

- ❑ Також виокремлюють ситуації з помилковою інформацією, «домінантного стану», дефіциту часу та несподіваності — кожна вимагає специфічних навичок реагування.

Вплив екстремальних чинників на психіку поліцейського

Професійна діяльність поліцейського супроводжується ризиком для життя та здоров'я в психологічно несприятливих умовах. Екстремальні чинники — висока відповідальність, суперечливість інформації, загроза життю, конфлікти в підрозділі — негативно впливають на психологічну стійкість.

Психологічна надійність

Індивідуально-типологічні властивості, що посилюють адаптацію: вміння долати розчарування, стійкість до навантажень, саморегуляція поведінки.

Психологічна підготовленість

Знання форм прояву екстремальних ситуацій, методів подолання негативних станів та розвиток професійної пильності до небезпечних ситуацій.

Функціонально-психологічний стан

Захворювання, травми, втома та конфлікти знижують поріг корисної напруженості організму та погіршують ефективність дій.

Психологічна стійкість: позитивний та негативний вплив

✓ Підготовлений поліцейський

- Загострення почуття обов'язку та мобілізованість
- Наполегливість у досягненні цілі
- Підвищена пильність та готовність до несподіванок
- Стійкість до тимчасових невдач
- Зміцнення морально-психологічного клімату в підрозділі

✗ Непідготовлений поліцейський

- Сповільненість реакцій, переважання негативних емоцій
- Погіршення когнітивних функцій та пам'яті
- Втрата самоконтролю, дратівливість
- Поява стереотипності та недоцільних вчинків
- Песимізм, чутки, порушення дисципліни в команді

При позамежовій перенапрузі може відбуватися **злам психічної діяльності** — гальмівна (ступор, заціпеніння) або істерична (паніка, хаотичність) дезадаптивна поведінка.

Компоненти психологічної стійкості поліцейського

РОЗДІЛ 3

Специфічні емоційні стани під впливом екстремальних ситуацій

Вплив екстремальних ситуацій спричиняє виникнення специфічних емоційних станів. Найбільш типові серед них — **стрес, афект, фрустрація та паніка**. Ці стани можуть існувати як ізольовано, так і одночасно в різних поєднаннях.

4

Основні стани

Стрес, афект,
фрустрація, паніка

2

Типи афекту

Фізіологічний та
патологічний

3

Ступені паніки

Легка, середня, повна

Стрес та афект: ключові характеристики

Стрес

Емоційний стан нервово-психічного перенапруження через несподіваний подразник. Мобілізує ресурси для адаптації.

- **Еустрес** — підвищує ефективність, не перевищує поріг чутливості
- **Дистрес** — знижує ефективність при критичному виснаженні

Сильний стрес активізує домінування «емоційної» правої півкулі, знижуючи вплив «логічної» лівої. При тривалому стресі — тривожність, депресія.

Афект

Короткочасне, сильне та бурхливе емоційне переживання.

Ознаки:

- Значні зміни у свідомості та порушення вольового контролю
- Різко виражені рухові прояви
- Втрата вольового контролю (плач, гнів, крик)
- Часткова або повна амнезія подій

Фізіологічний афект може пом'якшувати покарання за КК України, якщо доведений фахівцем. **Патологічний афект** — гострий психічний розлад, особи визнаються неосудними.

Порівняння патологічного та фізіологічного афектів

Ознака	Патологічний афект	Фізіологічний афект
Причини	Конфліктна травмуюча ситуація + нервово-психічна недостатність	Конфліктна ситуація з суб'єктивною неможливістю знайти вихід
Початок	Завжди раптово	Раптово; результат акумуляції повторних стресорів
Динаміка	Інтенсивна, короткочасна; автоматизовані рухи; засинання після	Короткочасний інтенсивний стан; втрата гнучкості поведінки
Свідомість	Повністю вимкнена; подальша амнезія	Свідомість збережена; знижений контроль та самокерування

На виникнення афекту впливають: тип нервової системи, самооцінка особистості, вікові особливості та тимчасові психофізіологічні стани (втома, безсоння тощо).

Фрустрація та паніка

Фрустрація

Емоційний стан, що виникає через реальну чи уявну перешкоду на шляху до особистісно значущої мети.

- В емоційній сфері: тривожність, пригніченість, відчай
- В когнітивній: розлади уваги, зниження пам'яті, погіршення логічного мислення

У правоохоронній сфері — протидія під час розслідування, перешкоди в кар'єрі. При тривалій фрустрації можливі характерологічні зміни аж до депресії та неврозів.

Паніка

Виникає при гіпертрофованому страху, зумовлює некеровану поведінку та повну втрату самоконтролю.

- **За масштабом:** індивідуальна, групова, масова
- **За тривалістю:** короткочасна, тривала, пролонгована
- **За ступенем:** легка, середня, повна

Причина — неготовність до несподіваних небезпек та невміння критично оцінювати ситуацію. Посилює тяжкість наслідків.

Психологічна саморегуляція: ОСНОВИ

Саморегуляція — здатність регулювати власні психічні стани й поведінку для оптимальних дій у складних ситуаціях. Своєчасна саморегуляція запобігає перенапруженню, нормалізує емоційний фон та мобілізує ресурси організму.

Заспокоєння

Зниження емоційної напруженості та відновлення рівноваги

Відновлення

Ослаблення проявів втоми та відновлення сил

Активізація

Підвищення психофізіологічної реактивності та мобілізація ресурсів

Рівні та засоби саморегуляції

Три рівні регуляції

1 Фізіологічний рівень

Вплив на фізичне тіло: дихання, м'язовий тонус, рухова активність

2 Емоційно-вольовий рівень

Вплив на емоційний стан: самонавіювання, уявні образи, децентрація

3 Ціннісно-смісловий рівень

Вплив на думки та зміна світогляду: переосмислення ситуацій

Чотири основні засоби

Самонавіювання

Використання слів та позитивних формул

Уявний образ

Створення позитивних ментальних образів

Дихання

Управління глибиною та ритмом дихання

М'язовий тонус

Релаксація або активізація через м'язи

Дихальні техніки та децентрація

Децентрація — перенесення центру ситуації з себе на зовнішній предмет або обставини — дозволяє «викинути» негативний стан у зовнішнє середовище. Форми: **рольова** (перевтілення, погляд зі сторони) та **комунікативна** (зміна позицій у діалозі).

Ключові висновки

Екстремальність — суб'єктивна

Однакові ситуації різні люди сприймають по-різному. Підготовка змінює сприйняття загрози.

Підготовка нейтралізує негативний вплив

За умови якісної психологічної підготовки всі негативні впливи екстремальних чинників можуть бути успішно нейтралізовані.

Саморегуляція — ключова навичка

Методи саморегуляції дозволяють оптимізувати діяльність, нормалізувати вегетативні функції та сон.